

Κυπριακή Βιβλιοθήκη

Πρώτο Συνέδριο Κυπριακών Βιβλιοθηκών
«Ο Ρόλος της Βιβλιοθήκης στον 21ον Αιώνα»

Λευκωσία, Παρασκευή 2 Νοεμβρίου 2001, 9:30 .- 17:00
Διεθνές Συνεδριακό Κέντρο

Η ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ

Γιώργος Μπώκος,
Καθηγητής Τμήματος Βιβλιοθηκονομίας και Αρχιονομίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Η Εθνική Βιβλιοθήκη αποτελεί, όπως είναι γνωστό, ένα εξαιρετικά ιδιότυπο είδος βιβλιοθήκης. Η ιδιοτυπία αυτή συνδέεται και σχετίζεται, μεταξύ άλλων, με το γεγονός ότι, συνήθως, αποτελεί το μοναδικό αντιπρόσωπο του είδους σε κάθε χώρα, ενώ, από την άλλη, οι βασικές λειτουργίες και η πρακτική της, σε σχέση τόσο με τις συλλογές που αναπτύσει, όσο και με το κοινό που εξυπηρετεί, αποκλίνει, μερικές φορές σημαντικά, από τα ισχύοντα στις λοιπές κατηγορίες βιβλιοθηκών.

Η Εθνική Βιβλιοθήκη, για παράδειγμα, έχει, κυρίως, την υποχρέωση να συγκεντρώσει και να διατηρήσει, όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται, ένα ευρύ φάσμα υλικού και για όσο περισσότερο χρόνο είναι αυτό δυνατό. Θεωρητικά, πρέπει να το διατηρήσει στην αιωνιότητα. Οι λοιπές βιβλιοθήκες, όπως είναι, επίσης, γνωστό, έχουν πολύ πιο ρεαλιστικά όρια, τόσο σε ό,τι αφορά το εύρος του υλικού που τις ενδιαφέρει, όσο και σε ό,τι αφορά το χρονικό ορίζοντα διατήρησης αυτού του υλικού.

Η έννοια αυτή του γενικού και απόλυτου που συνδέεται με το ρόλο μιας εθνικής βιβλιοθήκης έχει γενικότερες συνέπειες στις σχέσεις της τόσο με το υλικό, όσο και με τους χρήστες της, αλλά και με τη λοιπή κοινότητα των βιβλιοθηκών. Σε γενικές γραμμές, η Βιβλιοθήκη αυτή είναι εξαιρετικά φειδωλή στη χρήση του υλικού της, ενώ από την άλλη πλευρά αποτελεί, σε πληθώρα περιπτώσεων, τη μοναδική πηγή του συγκεκριμένου υλικού, που ενδιαφέρει τόσο τον εθνικό, όσο και το διεθνή χρήστη. Πρόκειται για την κλασική σύγκρουση μεταξύ *πρόσβασης* και *διατήρησης*, που χαρακτηρίζει την Εθνική Βιβλιοθήκη στις σχέσεις της με χρήστες και υλικό.

Από την άλλη πλευρά, η μοναδικότητα, αλλά και οι ειδικές και ευρύτερου χαρακτήρα ευθύνες που συνθέτουν την αποστολή μιας εθνικής βιβλιοθήκης, σε ό,τι αφορά το εθνικό υλικό (εντοπισμός, συγκέντρωση, διαφύλαξη, γνωστοποίηση, χρήση, διατήρηση κλπ.) συνεπάγονται μια ειδική και κεντρική θέση της βιβλιοθήκης αυτής στο πλαίσιο μιας χώρας. Αυτή η κεντρική θέση συνεπάγεται αντίστοιχα κεντρικές ευθύνες και πρωτοβουλίες σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη εργαλείων, προτύπων, τεχνολογίας και πρακτικών για τη βέλτιστη αντιμετώπιση θεμάτων που συνδέονται με το βιβλιογραφικό έλεγχο, την ευρεία κοινοποίηση, αλλά και τη διατήρηση του υλικού. Σ' αυτό το πλαίσιο και με αυτές τις ιδιαιτερότητες και ευθύνες, η Εθνική Βιβλιοθήκη έχει, συνήθως, ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε διεθνές επίπεδο, κυρίως ως ένα είδος κόμβου διασύνδεσης της αντίστοιχης χώρας με τις σχετικές διεθνείς δραστηριότητες.

Η Εθνική Βιβλιοθήκη, με αυτή τη μορφή, τις υποχρεώσεις και την αποστολή, βρίσκεται, την περίοδο αυτή, αντιμέτωπη με σοβαρότατες, κυριολεκτικά ριζικές, μεταβολές του περιβάλλοντος λειτουργίας της, οι οποίες, με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, συμπυκνώνονται στον τίτλο «Η Εθνική Βιβλιοθήκη στην Ψηφιακή Εποχή» και οι οποίες θέτουν αφενός σοβαρότατα προβλήματα για αντιμετώπιση, αλλά και, αφετέρου, προσφέρουν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προκλήσεις για εκμετάλλευση. Πρέπει, εξ αρχής εδώ, να σημειωθούν ορισμένα πράγματα:

1. Οι εθνικές βιβλιοθήκες αποτελούν κατηγορία βιβλιοθηκών, της οποίας τα μεγέθη (συλλογών, χρηστών, αλλά και προβλημάτων) είναι μεγάλα. Αποτελούν, επίσης, κα-

τηγορία βιβλιοθηκών, η οποία, αν και αγωνίζεται διαρκώς, δεν έχει επιτύχει να δαμάσει, ούτε και στοιχειωδώς, τα προβλήματα αυτά.

2. Οι αλλαγές που επιφέρει η διαφοροποίηση του περιβάλλοντος λειτουργίας, με τη δημιουργία και τη ραγδαία διεύρυνση ενός παράλληλου πεδίου δημοσιευμάτων και σχετικών δραστηριοτήτων, του *ψηφιακού*, δεν αφορούν και δεν επηρεάζουν μόνο τις εθνικές βιβλιοθήκες, αλλά το σύνολο του χώρου της πληροφόρησης, ο οποίος φαίνεται να υφίσταται μια εκ θεμελίων μεταβολή. Της μεταβολής αυτής, σε ό,τι αφορά το μέγεθος και την ποιότητα των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών, μόνο ενδείξεις μπορούμε να έχουμε αυτή τη στιγμή. Αυτό σημαίνει ότι κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος αυτή τη στιγμή για τη μελλοντική μορφή του χώρου αυτού (είδη υπηρεσιών πληροφόρησης, μορφές και είδη επαγγελματιών και ειδικών πληροφόρησης, είδη και μορφές λειτουργιών και υπηρεσιών κλπ.).

Σημειώθηκε προηγουμένως και, βέβαια, υποδηλώνεται και από τον τίτλο αυτής της εισήγησης, ότι ο λόγος που προκαλεί τις μεταβολές αυτές και δικαιολογεί τη συζήτηση που κάνουμε σήμερα είναι η υπό διαμόρφωση, ανάπτυξη και εξέλιξη *ψηφιακή εποχή*. Η ψηφιακή εποχή, με κύριο προσδιοριστικό χαρακτηριστικό τη δημιουργία ενός παράλληλου ψηφιακού περιβάλλοντος κοινωνικών δραστηριοτήτων, επηρεάζει και διαφοροποιεί σχεδόν όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής και δράσης, με τρόπους που δεν είναι, ακόμη, δυνατό, ή, τουλάχιστον, εύκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια στις λεπτομέρειές τους. Οι πρώτες σχετικές επιστημονικές προσεγγίσεις που έχουμε μέχρι τώρα προς αυτή την κατεύθυνση, από τους δικούς μας Νεγροπόντη και Δερτούζο, γίνονται, κυριολεκτικά, στην κόψη του ξυραφιού και με έκδηλη τη φροντίδα των συγγραφέων για αποφυγή της ατεκμηρίωτης μελλοντολογίας.

Αν και η συγκεκριμένη μορφή του μέλλοντος δεν είναι και δεν μπορεί να είναι σαφής, η γενική εικόνα και, κυρίως, η βαθμιαία επέκταση της ψηφιακής πλευράς της ζωής μπορεί να θεωρείται δεδομένη. Η διαφοροποιητική αυτή διαδικασία, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, και η οποία, όπως παρατηρήσαμε, αναμένεται να μεταβάλει ριζικά τα κοινωνικά δεδομένα στο εγγύς μέλλον, έχει ήδη επηρεάσει σημαντικά το χώρο της πληροφόρησης. Αν και, όπως συμβαίνει και με την κοινωνία στο σύνολό της, είναι δύσκολο να προβλέψουμε τη μελλοντική μορφή των πραγμάτων, οι μέχρι τώρα αλλαγές και ικανοποιητικά ενδεικτικές του μέλλοντος είναι, αλλά και έχουν ήδη δημιουργήσει ένα σημαντικά διαφορετικό περιβάλλον λειτουργίας, το οποίο επηρεάζει τη μορφή λειτουργίας και το ρόλο των ποικίλων υπηρεσιών πληροφόρησης και, φυσικά, των εθνικών βιβλιοθηκών.

Η σωστή εκτίμηση της μορφής και του περιεχομένου των αλλαγών σε ό,τι αφορά το ρόλο, την αποστολή και τις λειτουργίες της Εθνικής Βιβλιοθήκης στη νέα πραγματικότητα θα προϋπέθετε την αναλυτική παρουσίαση και συζήτηση των επιμέρους παραμέτρων και παραγόντων που συγκροτούν το νέο περιβάλλον λειτουργίας του έργου της πληροφόρησης. Όπως είναι ευνόητο, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, στο πλαίσιο μιας τέτοιας εισήγησης. Θα ήταν, πάντως, αρκετό, για τις ανάγκες αυτής της συζήτησης, να επισημάνουμε εδώ τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του περιβάλλοντος και, πάντως, εκείνα που επηρεάζουν άμεσα και χαρακτηριστικά το έργο και τη μορφή των βιβλιοθηκών και, κυρίως, των εθνικών βιβλιοθηκών..

Ο πρώτος και, ενδεχομένως, σημαντικότερος από τους παράγοντες αυτούς είναι η ανάπτυξη και βαθμιαία, αλλά και ραγδαία, επέκταση ενός νέου ολοκληρωμένου περιβάλλοντος παραγωγής, διακίνησης και χρήσης δημοσιευμάτων, του ψηφιακού. Ο παράγοντας αυτός είναι όχι μόνο ο σημαντικότερος, αλλά και, ουσιαστικά, το αίτιο, στο οποίο οφείλονται και όλα τα υπόλοιπα προσδιοριστικά του νέου περιβάλλοντος στοιχεία. Πρέπει να ξεκαθαρισθεί από την αρχή εδώ ότι στην έννοια του ψηφιακού περιβάλλοντος δημοσίευσης, της ψηφιακής δημοσίευσης και των ψηφιακών δημοσιευμάτων περιλαμβάνονται αποκλειστικά και μόνον δραστηριότητες και προϊόντα (δημοσιεύματα), τα οποία πραγματοποιούνται, διακινούνται και χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο και με τη χρήση των δυνατοτήτων και εργαλείων του Διαδικτύου.

Το ψηφιακό περιβάλλον παραγωγής, δημοσίευσης, διακίνησης και χρήσης της πληροφορίας, ως σύνθετο και ενιαίο λειτουργικό σύνολο παραγόντων, το οποίο διαμορφώνει συγκεκριμένους και, σε σημαντικό βαθμό, διαφορετικούς όρους άσκησης του πνευματικού έργου, επηρε-

άζει το σύνολο των τομέων και, κατά συνέπεια, δραστηριοτήτων, επαγγελματών κλπ., που συνδέονται με την παραγωγή, δημοσίευση, διακίνηση και χρήση της πληροφορίας και του πνευματικού έργου. Όπως είναι γνωστό, τα πρώτα βήματα στη δημιουργία του νέου περιβάλλοντος πραγματοποιούνται αμέσως μετά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, με την εισαγωγή των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών στην υποστήριξη των κοινωνικών δραστηριοτήτων. Η εξέλιξη υπήρξε, όπως όλοι γνωρίζουμε, εξαιρετικά γρήγορη και, σε συνδυασμό με την παράλληλη εξέλιξη των τεχνολογιών της επικοινωνίας, διαφοροποίησε δραματικά τις συνθήκες και τη μορφή άσκησης του έργου της πληροφόρησης.

Παρ' όλα αυτά οι αλλαγές και βελτιώσεις, όπως τις συνειδητοποιούσαμε μέχρι και πριν από δέκα χρόνια, ήταν αλλαγές ποσότητας, κυρίως, αλλά όχι ποιότητας. Η ριζική αλλαγή σημειώνεται, όταν η συνδυασμένη δράση της υπολογιστικής και της τηλεπικοινωνιακής τεχνολογίας θα δημιουργήσει το Διαδίκτυο, το οποίο και αποτελεί το βασικό δομικό στοιχείο του νέου ψηφιακού περιβάλλοντος δημοσίευσης. Η αναφορά εδώ στο Διαδίκτυο υποδηλώνει την ευρεία διασύνδεση, σε παγκόσμια κλίμακα, υπολογιστικών δικτύων, πράγμα που επιτρέπει την ταχεία και χωρίς ουσιαστικούς περιορισμούς διάθεση, διακίνηση και ανάκτηση παντός είδους πληροφοριών σε ψηφιακή μορφή από τους ενδιαφερόμενους χρήστες. Η αναφορά αυτή υπονοεί, βέβαια, το Διαδίκτυο (Internet) που γνωρίζουμε σήμερα, δεν περιορίζεται όμως στα τεχνολογικά δεδομένα και τη μορφή υλοποίησης του σημερινού Διαδικτύου. Στην ουσία ο όρος υποδηλώνει εδώ τις δυνατότητες διάθεσης, διακίνησης και ανάκτησης πληροφοριών σε ψηφιακή μορφή, που μια υλοποίηση Διαδικτύου, βασισμένη σ' αυτά ή άλλα τεχνολογικά δεδομένα, μπορεί να εξασφαλίσει.

Στο πλαίσιο της όλης διαδικασίας που οδηγεί από τη δημιουργία στη χρήση και αξιοποίηση του πνευματικού έργου, το Διαδίκτυο δεν αποτελεί ένα απλό δομικό στοιχείο με παρέμβαση και ρόλο σε κάποιο τμήμα μιας, γενικά, γραμμικής διαδικασίας. Το Διαδίκτυο λειτουργεί περισσότερο ως το πλαίσιο δυνατοτήτων και όρων υλοποίησης της όλης διαδικασίας και, από αυτή την άποψη, προσδιορίζει και το όλο μοντέλο της ψηφιακής δημοσίευσης, ένα μοντέλο που παρουσιάζεται ριζικά διαφορετικό, ως προς τη λειτουργική λογική και τα δομικά του στοιχεία, από το συμβατικό περιβάλλον της έντυπης δημοσίευσης. Οι ποικίλες δομικές και λειτουργικές διαφορές μεταξύ του συμβατικού και του ψηφιακού περιβάλλοντος δημοσίευσης είναι πολλές και σημαντικές, αλλά δεν είναι δυνατό να μας απασχολήσουν εδώ. Αρκεί, ενδεχομένως, σε ό,τι αφορά τα ενδιαφέροντα αυτής της εισήγησης, να τονίσουμε ορισμένα από τα διαφοροποιητικά, σε σχέση προς το συμβατικό, χαρακτηριστικά του ψηφιακού δημοσιεύματος, χαρακτηριστικά τα οποία και επηρεάζουν το ρόλο και την αποστολή της Εθνικής Βιβλιοθήκης.

Σε γενικές γραμμές έχουμε, ουσιαστικά, τη βασική διαφορά μεταξύ ενός υλικού και ενός άυλου δημοσιεύματος, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις ποικίλες λειτουργίες του έργου της πληροφόρησης. Συνοπτικά μπορούμε να επισημάνουμε εδώ ότι, κατά συνέπεια, το ψηφιακό δημοσίευμα δεν έχει περιορισμό "αντιτύπων", δεν έχει περιορισμό "ταυτόχρονης χρήσης" από περισσότερους του ενός χρήστες, δεν αντιμετωπίζει κινδύνους φθοράς από τη χρήση, δεν είναι σταθερό και αναλλοίωτο, ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο, μετά τη δημοσίευσή του και, τέλος, μπορεί να συνδυάζεται δυναμικά με ποικιλία άλλων δημοσιευμάτων, σύμφωνα, κάθε φορά, με τις επιθυμίες του συγκεκριμένου χρήστη ή τις επιταγές της χρήσης. Δημιουργείται, έτσι, δυναμικά και πρόσκαιρα, ποικιλία νέων "δημοσιευμάτων" και καταργείται, κατά κάποιο τρόπο, η έννοια του συγκεκριμένου, διακριτού δημοσιεύματος.

Η δημιουργία του ψηφιακού περιβάλλοντος δημοσίευσης είχε σημαντικές επιμέρους συνέπειες για το έργο της πληροφόρησης. Συνοπτικά αναφέρονται εδώ ορισμένες από τις πιο χαρακτηριστικές:

1. Η εκρηκτική αύξηση των δημοσιευμάτων, από τη στιγμή που η ψηφιακή δημοσίευση (και αναφέρομαι εδώ σ' αυτό που ονομάζεται, συνήθως, ηλεκτρονική δημοσίευση) επέτρεψε την εύκολη, ταχεία και φθηνή δημοσίευση του πνευματικού δημιουργήματος.
2. Η δημιουργία εκτεταμένων συλλογών ψηφιακού υλικού, των λεγομένων ψηφιακών βιβλιοθηκών, με τη συγκέντρωση πρωτογενούς ψηφιακού υλικού ή με την ψηφιο-

ποίηση συμβατικού υλικού. Η ανάπτυξη ψηφιακών βιβλιοθηκών, στο βαθμό που υπερβαίνει τις απλές πειραματικές ή ερευνητικές προσπάθειες, συμβαίνει, κυρίως, στο πλαίσιο και ως νέα παράπλευρη λειτουργία των ήδη υφισταμένων συμβατικών βιβλιοθηκών.

3. Η δημιουργία ενός εξαιρετικά εκτεταμένου διεθνούς χώρου δημοσιευμάτων και πληροφοριών, για την αναζήτηση, τον εντοπισμό και τον έλεγχο της ποιότητας και αξιοπιστίας των οποίων δεν υπάρχουν σήμερα οι απαραίτητοι, για τις απαιτήσεις του έργου της πληροφόρησης, μηχανισμοί. Παρ' όλα αυτά για οποιαδήποτε συμβατική βιβλιοθήκη και, φυσικά, για την εθνική βιβλιοθήκη αποτελεί έναν εξαιρετικά εκτεταμένο, δυσχείριστο, αλλά δυναμικά πολύτιμο χώρο ευθύνης, σε ό,τι αφορά την αναζήτηση και τον εντοπισμό δημοσιευμάτων και πληροφοριών, στο πλαίσιο, πάντοτε, των ενδιαφερόντων της Εθνικής Βιβλιοθήκης.
4. Ο με ραγδαίους ρυθμούς πολλαπλασιασμός του ψηφιακού υλικού, η υιοθέτηση της ψηφιακής εκδοχής από εξαιρετικά σοβαρούς και αξιόπιστους παραγωγούς δημοσιευμάτων (βλ. για παράδειγμα τα επιστημονικά ηλεκτρονικά περιοδικά), η ευρεία ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών, αλλά και η παράλληλη ανθηρή παρουσία των συμβατικών δημοσιευμάτων (είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο που αναπτύσσεται η ψηφιακή εκδοτική και που δημιουργεί ένα παράλληλο και, περίπου, εξίσου εκτεταμένο χώρο δημοσιευμάτων, η συμβατική εκδοτική του έντυπου δημοσιεύματος εξακολουθεί να αναπτύσσεται), αποτελούν συνδρομή παραγόντων με ιδιαίτερη σημασία. Και αυτό γιατί οδηγούν στη δημιουργία μιας υβριδικού τύπου βιβλιοθήκης, η οποία θα συνδυάζει, θα αξιοποιεί και θα συνεκμεταλλεύεται και τις δύο δεξαμενές δημοσιευμάτων και πληροφοριών, τη συμβατική και την ψηφιακή.
5. Η δεξαμενή υλικού του Διαδικτύου, παρά τα προβλήματα εντοπισμού και αξιοπιστίας που τη χαρακτηρίζουν αποτελεί, σήμερα, ένα εκτεταμένο και ιδιαίτερα ελκυστικό πεδίο πληροφόρησης για τον ενδιαφερόμενο χρήστη, ο οποίος, σε μεγάλο βαθμό, έχει τη δυνατότητα και επιχειρεί να το προσεγγίσει εκτός των τυπικών διαύλων πληροφόρησης που προσφέρουν οι βιβλιοθήκες. Με δεδομένα τα προβλήματα αποτελεσματικότητας, ποιότητας και αξιοπιστίας της πληροφόρησης, που παρουσιάζει ένα τέτοιο εγχείρημα από την πλευρά του άπειρου χρήστη, προκύπτουν, για τις βιβλιοθήκες, πολλαπλές επιπλέον ευθύνες υποστήριξης, προστασίας και εξασφάλισης της πρόσβασης του χρήστη σε ενδιαφέρον, αξιόλογο και αξιόπιστο υλικό.

Σημειώθηκαν εδώ μερικά μόνον από τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, στο πλαίσιο του οποίου λειτουργούν αυτή τη στιγμή και προβλέπεται να λειτουργούν στο άμεσο μέλλον οι βιβλιοθήκες. Αξίζει να επαναληφθεί εδώ ότι δεν δόθηκαν παρά μερικές μόνο, όσες ήταν απόλυτα απαραίτητες γι' αυτή τη συζήτηση, από τις πλευρές ενός εξαιρετικά πολύπλοκου και σε εξέλιξη κοινωνικού φαινομένου. Στο πλαίσιο, πάντως, αυτής της πραγματικότητας και με όλες τις αναγκαίες επιφυλάξεις, πρέπει να θεωρηθεί και να μελετηθεί ο ρόλος της Εθνικής Βιβλιοθήκης ή, καλύτερα, τα σημεία αυτού του ρόλου που διαφοροποιούνται ή τα στοιχεία που προστίθενται στο σημερινό και παραδοσιακό της ρόλο, στο πλαίσιο της ψηφιακής πραγματικότητας.

Η πρώτη και άμεσα εμφανής, υποθέτω, διαφοροποίηση σχετίζεται με το ρόλο της Εθνικής Βιβλιοθήκης ως ιδρύματος υπεύθυνου για τη συγκρότηση μιας παρακαταθήκης της εθνικής πνευματικής παραγωγής. Στα προβλήματα και τις δυσχέρειες που παρουσιάζει αυτός ο ρόλος στο πλαίσιο του συμβατικού περιβάλλοντος λειτουργίας προστίθενται τώρα οι επιπλέον προκλήσεις, αλλά και δυσχέρειες του ψηφιακού υλικού. Συγκεκριμένα:

1. Επεκτείνεται σημαντικά ο χώρος τον οποίο οφείλει να εποπτεύει μια εθνική βιβλιοθήκη και μάλιστα με υλικό που εμφανίζεται ταχύτατα, υπακούει ελάχιστα σε σταθερές προδιαγραφές εμφάνισης και δομής και, τέλος, είναι εξαιρετικά ευμετάβλητο και ρευστό. Επιπλέον, απουσιάζουν οι αξιόπιστοι μηχανισμοί εντοπισμού και ελέγχου αυτού του υλικού, όπως λείπουν και οι ώριμες και γενικά αποδεκτές προδιαγραφές και τα εργαλεία διαχείρισης, οργάνωσης και χρήσης αυτού του υλικού (πρότυπα περιγραφής ή δημιουργίας μεταδεδομένων, μηχανισμοί και εργαλεία διάθεσης και χρήσης από το κοινό, συστήματα διαχείρισης δικαιωμάτων

πνευματικής ιδιοκτησίας κλπ.). Αντιμέτωπη με τέτοιο είδος υλικού η Εθνική Βιβλιοθήκη βλέπει να πολλαπλασιάζονται οι τυπικές δυσχέρειες αυτής της πλευράς του ρόλου της. Ενωώ εδώ τις δυσχέρειες τόσο της παρακολούθησης της εκδοτικής παραγωγή και της συγκέντρωσης των σχετικών δημοσιευμάτων, όσο και της διαμόρφωσης μιας πολιτικής επιλογής των δημοσιευμάτων εκείνων που θα ενταχθούν στις συλλογές της.

2. Η εμφάνιση εντελώς νέων μορφών τεκμηρίων, όπως είναι το ηλεκτρονικό βιβλίο ή, ακόμη σημαντικότερο, δυναμικές και ρευστές μορφές τεκμηρίων, (όπως είναι, συγκεκριμένα, εκείνες που προκύπτουν από την ευκαιριακή και περιορισμένης διάρκειας ολοκλήρωση ενός νέου τεκμηρίου με τη χρήση υπερσυνδέσμων μεταξύ άλλων πρωτογενών τεκμηρίων), θέτει εντελώς νέα προβλήματα στην πολιτική συγκρότησης συλλογής μιας εθνικής βιβλιοθήκης. Είναι προφανές, πέρα από τα ποικίλα προβλήματα διαχείρισης δικαιωμάτων που προκύπτουν, ότι η έννοια του τεκμηρίου που ενδιαφέρει και το οποίο μπορεί, με κάποιο τρόπο, να εντοπίσει και να συγκεντρώσει μια εθνική βιβλιοθήκη πρέπει να αναθεωρηθεί και να επαναπροσδιορισθεί.
3. Σε ό,τι αφορά την ίδια πλευρά του ρόλου της και, συγκεκριμένα, την ευθύνη της να εντοπίζει και να συγκεντρώνει, πέρα από τα εθνικά δημοσιεύματα, και ό,τι δημοσιεύεται εκτός των εθνικών της ορίων και αφορά ή ενδιαφέρει τα εθνικά θέματα, και εδώ ο ρόλος της διευρύνεται, δυσχεραίνεται, αλλά και διαφοροποιείται. Αυτό οφείλεται, κατ' αρχήν, όπως είναι εμφανές, στην τεράστια επέκταση του χώρου εποπτείας, αλλά και στα προβλήματα που παρουσιάζει το ψηφιακό υλικό, και τα οποία έχουν ήδη συνοπτικά εκτεθεί παραπάνω. Στο πλαίσιο αυτό, πάντως, και σε ό,τι αφορά αυτήν την κατηγορία δημοσιευμάτων, η Εθνική Βιβλιοθήκη καλείται να τροποποιήσει και να εμπλουτίσει τον παραδοσιακό της βιβλιογραφικό ρόλο. Ενωώ εδώ ότι, πέρα από την παραδοσιακή σύνταξη βιβλιογραφικών έργων με το υλικό που αφορά τη χώρα, ή πέρα από τη συγκέντρωση και ένταξη στις συλλογές της δημοσιευμάτων που αφορούν τη χώρα, είναι τώρα υποχρεωμένη και έχει την ευκαιρία να λειτουργήσει, παράλληλα, ως η εθνική πύλη προς το σχετικό υλικό του Διαδικτύου, εντοπίζοντας, αξιολογώντας και εξασφαλίζοντας (με τα κατάλληλα εργαλεία, τις συμφωνίες κλπ.) την πρόσβαση του κοινού προς το υλικό αυτό.
4. Στο πλαίσιο του συμβατικού περιβάλλοντος λειτουργίας της πληροφόρησης οι εθνικές βιβλιοθήκες αποτελούσαν, για τους εκτός του έθνους ενδιαφερόμενους χρήστες, τον έγκυρο κόμβο εξασφάλισης της πρόσβασης προς το εθνικό υλικό. Στο ψηφιακό περιβάλλον και με δεδομένα τα προβλήματα που έχουμε ήδη συζητήσει ο ρόλος αυτός εμπλουτίζεται, μια και η Εθνική Βιβλιοθήκη μπορεί τώρα να διαδραματίσει το ρόλο του οργανισμού εκείνου που όχι μόνο θα υποβοηθήσει την πρόσβαση σε ένα εξαιρετικά ευμετάβλητο υλικό, αλλά θα μπορεί να εγγυηθεί την ποιότητα και την αξιοπιστία του. Στη λογική αυτή δηλαδή η Εθνική Βιβλιοθήκη καλείται να λειτουργήσει και αντίστροφα, ως η πύλη, δηλαδή, της διεθνούς κοινότητας προς το εθνικό υλικό.
5. Αν και το ψηφιακό υλικό δεν προβάλλει τις απαιτήσεις αποθηκευτικού χώρου που έχει το συμβατικό υλικό, πράγμα που, όπως γνωρίζουμε, αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα των παραδοσιακών βιβλιοθηκών, παρουσιάζει, εντούτοις, σοβαρά, και άλυτα επί του παρόντος, προβλήματα διατήρησης. Τα προβλήματα αυτά συνδέονται, κυρίως, με την ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας και την, κατά συνέπεια, γρήγορη παλαίωση και εξαφάνιση της τεχνολογίας που παρήγαγε και που είναι απαραίτητη για τη χρήση και αξιοποίηση του αντίστοιχου ψηφιακού υλικού. Από την άποψη αυτή η ευθύνη των εθνικών βιβλιοθηκών σήμερα είναι ιδιαίτερα σημαντική και για άλλα θέματα, αλλά και για την παρακολούθηση, τον επηρεασμό και την καθοδήγηση των κατασκευαστών και των τεχνολογικών υλοποιή-

σεων, προκειμένου να διασφαλισθεί η διαρκής δυνατότητα διατήρησης του ψηφιακού υλικού, με τη μικρότερη δυνατή λειτουργική και οικονομική επιβάρυνση.

6. Η δυνατότητα ψηφιοποίησης του συμβατικού έντυπου υλικού αποτελεί μια νέα σημαντική δυνατότητα για τις εθνικές βιβλιοθήκες, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι θα αντιμετωπισθούν επιτυχώς τα σοβαρά προβλήματα διατήρησης του ψηφιακού υλικού. Η ευελιξία και η αποτελεσματικότητα χρήσης του υλικού σε ψηφιακή μορφή, αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό κίνητρο για την ψηφιοποίηση του συμβατικού υλικού. Ειδικά για τις εθνικές βιβλιοθήκες τα κίνητρα είναι περισσότερα. Η ψηφιοποίηση αυτού του είδους, κατ' αρχήν, θα επιτρέψει στις βιβλιοθήκες αυτές να αντιμετωπίσουν, αποτελεσματικά και ουσιαστικά, την παραδοσιακή σύγκρουση ενδιαφερόντων που χαρακτηρίζει τη λειτουργία τους. Εννοώ εδώ τη σύγκρουση μεταξύ της υποχρέωσης να εξασφαλίσουν την πρόσβαση στο υλικό τους και της υποχρέωσης να διατηρήσουν το υλικό αυτό και για τις μελλοντικές γενιές. Πρόκειται για την κλασική σύγκρουση μεταξύ πρόσβασης και χρήσης, η οποία ταλανίζει για χρόνια και τις εθνικές βιβλιοθήκες και το κοινό τους. Παρά το γεγονός ότι η ψηφιοποίηση υλικού και ιδιαίτερα του δύσκολου και ευαίσθητου είναι ένα δύσκολο εγχείρημα, με αρκετά προβλήματα άλυτα, εν τούτοις αρκετές εθνικές βιβλιοθήκες έχουν προχωρήσει σε εκτεταμένα προγράμματα ψηφιοποίησης, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα αυτής της κατηγορίας.
7. Η ψηφιοποίηση προβάλλει, παράλληλα, όπως είναι ευνόητο άλλωστε, και ως όπλο των εθνικών βιβλιοθηκών για τη διατήρηση του συμβατικού υλικού. Αν και, όπως σημειώθηκε ήδη, υπάρχουν σοβαρά προβλήματα διατήρησης του ψηφιακού υλικού που αναμένουν τη λύση τους, είναι βέβαιο ότι η ψηφιοποίηση θα αποτελέσει σημαντικό βοήθημα στη μάχη της διατήρησης του υλικού που απειλείται με άμεση καταστροφή.
8. Όπως και στο συμβατικό περιβάλλον, οι εθνικές βιβλιοθήκες, ως τα εθνικά βιβλιογραφικά κέντρα, έχουν μπροστά τους μια εξαιρετικά δύσκολη και, απ' ό,τι φαίνεται, μακρόχρονη αποστολή: Να δημιουργήσουν ή να συμβάλλουν στη δημιουργία των προτύπων, των εργαλείων και των μηχανισμών, που είναι απαραίτητοι για την οργάνωση, περιγραφή και διαχείριση των ψηφιακών δημοσιευμάτων. Στον τομέα αυτό η εργασία είναι μόλις στην αρχή της και η σχετική βιβλιοθηκονομική εμπειρία και ειδικά εκείνη των εθνικών βιβλιοθηκών είναι πολύτιμη.

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι στον τελευταίο αυτό τομέα, στον τομέα δηλαδή της οργανωτικής επεξεργασίας των ψηφιακών τεκμηρίων με στόχο την αξιοποίησή τους από τον ενδιαφερόμενο τελικό χρήστη, το έργο των ειδικών της πληροφόρησης δεν περιορίζεται στην παραδοσιακή προσέγγιση της βιβλιογραφικής περιγραφής και της παραγωγής των τυπικών ευρετηρίων αναζήτησης και εντοπισμού υλικού. Αν και αυτό αποτελεί, φυσιολογικά, το πρώτο βήμα και έχουμε ήδη τα πρώτα αποτελέσματα στη μορφή εργαλείων όπως το Dublin Core ή το σχήμα RDF, οι προοπτικές είναι πολύ ευρύτερες και σχετίζονται με τις απεριόριστες, ουσιαστικά, δυνατότητες επεξεργασίας που παρέχει το ψηφιακό υλικό.

Εννοώ εδώ, πέρα από την παραγωγή Μεταδεδομένων, την οργανωτική παρέμβαση και κωδικοποίηση της δομής εμφάνισης και περιεχομένου του πρωτογενούς υλικού του τεκμηρίου με ποικίλους τρόπους, για διαφορετικούς λόγους και με αποτελέσματα, σε ό,τι αφορά τις δυνατότητες αξιοποίησης των τεκμηρίων και εξυπηρέτησης του χρήστη, που δεν είναι δυνατό να εκτιμήσει κανείς πλήρως σήμερα. Αρκεί να σημειωθεί, πάντως, ότι η επεξεργασία των ψηφιακών τεκμηρίων, στη βάση των προβλέψεων και των δυνατοτήτων προτύπων, όπως το SGML με τις ποικίλες υλοποιήσεις του (π.χ. TEI, XML κλπ.), μπορεί να επιτρέψει προσέγγιση, συνδυασμούς και αξιοποίηση του πρωτογενούς υλικού σε εξαιρετικό βαθμό λεπτομέρειας. Οι δυνατότητες αυτές θα επιτρέψουν, ενδεχομένως, στις εθνικές βιβλιοθήκες μια νέα και περισσότερο αποτελεσματική προσέγγιση στο θέμα της οργάνωσης, ανάδειξης και χρήσης της εθνικής πνευματικής παραγωγής.

Η συνοπτική ανάλυση που επιχειρήθηκε είχε ως στόχο να επισημάνει τα βασικά σημεία, στα οποία φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά ο ρόλος των εθνικών βιβλιοθηκών στο πλαίσιο του νέου ψηφιακού περιβάλλοντος. Αν και η τελική μορφή δεν είναι ακόμη δυνατό να προσδιορισθεί με ακρίβεια, είναι προφανές ότι ο ρόλος αυτός θα αλλάξει, όπως θα αλλάξει, άλλωστε ρόλος όλων των δομικών στοιχείων του χώρου της πληροφόρησης. Απ' ότι φαίνεται αυτή τη στιγμή, οι εθνικές βιβλιοθήκες είναι αντιμέτωπες με ένα μείγμα προβλημάτων και προκλήσεων, η ορθή και συνδυασμένη αντιμετώπιση των οποίων δεν είναι, βέβαια, εύκολη υπόθεση, θα επηρεάσει όμως σημαντικά το μέλλον των υπηρεσιών και του έργου της πληροφόρησης στο σύνολό του.